



کتابخانه مجلس شورای اسلامی تهران

سناریونمایی در مطالعات شهری و منطقه‌ای (مفاهیم، روش‌ها و تجارب)

تألیف:

دکتر محمدرحیم رهنما

ایوب معروفی

سرشناسه	: رهنما، محمدرحیم، ۱۳۴۰ -
عنوان و نام پدیدآور	: سناریونگاری در مطالعات شهری و منطقه‌ای (مفاهیم، روش‌ها و تجارب) / تألیف محمدرحیم رهنما، ایوب معروفی.
مشخصات نشر	: مشهد: شورای اسلامی شهر مشهد، مرکز پژوهشها، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۱۹۲ ص.: مصور، جدول .
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۹۵۹۶۶-۰-۷
وضعیت فهرست نویسی	: فیفا
پیدداشت	: کتابنامه .
موضوع	: برنامه‌ریزی راهبردی
موضوع	: برنامه‌ریزی سازمانی
موضوع	: تحول سازمانی — مدیریت
شناسه افزوده	: معروفی، ایوب، ۱۳۶۷ -
شناسه افزوده	: شورای اسلامی شهر مشهد. مرکز پژوهشها
رده بندی کنگره	: ۱۸۲۰ ۳۰/۳۰۹ س ۱۳۹۴ ۹
رده بندی دیویی	: ۶۵۰ ۰۱۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۹۵۲



کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

سناریونگاری در مطالعات شهری و منطقه‌ای

(مفاهیم، روش‌ها و تجارب)

تألیف: دکتر محمدرحیم رهنما، ایوب معروفی

ناشر: انتشارات مرکز پژوهش‌های شورای اسلامی شهر مشهد

وزیری، ۱۹۲ صفحه، ۵۰۰ نسخه، چاپ اول ۱۳۹۴

چاپ: موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۵۹۶۶-۰-۷

قیمت: ۱۲۰۰۰۰ ریال

فهرست

پیشگفتار.....	۷
---------------	---

فصل اول

چرا باید از برنامه‌ریزی سناریو استفاده کرد؟.....	۱۱
مقدمه.....	۱۱
تغییرات در محیط.....	۱۴
عدم قطعیت در تغییرات.....	۱۸
تغییرات و روندها.....	۲۲
طبقه‌بندی روندها.....	۲۴
یادآوری آینده.....	۲۸
انعطاف‌پذیری در برنامه‌ریزی.....	۳۰
برنامه‌ریزی سناریو و یک تجربه موفق.....	۳۲
تحوالات چند دهه اخیر.....	۳۴
مطالعه آینده در برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای.....	۳۸
نتیجه‌گیری.....	۴۵

فصل دوم

تعاریف، تاریخچه، زمینه‌ها و تجارب برنامه‌ریزی سناریو.....	۴۷
مقدمه.....	۴۷
سناریو چیست؟.....	۴۸
تفکر سناریو.....	۵۲
برنامه‌ریزی سناریو.....	۵۴
اهداف سناریو.....	۵۶
خاستگاه سناریو.....	۵۷

۶۰	برنامه‌ریزی سناریو در سازمان
۶۲	برنامه‌ریزی سناریو در مدیریت و سیاست‌گذاری شهری و منطقه‌ای
۶۷	تجربیات برخی از کشورها در برنامه‌ریزی سناریو
۶۷	میدلندز غربی، بریتانیا
۶۸	فعالیت آینده‌نگاری در کشور ترکیه
۷۱	آینده‌نگری درباره ۲۰۲۰ فرانسه (آمایش ۲۰ ساله ۲۰۲۰-۲۰۴۰ فرانسه)
۷۸	هند
۸۱	عربستان
۸۳	چین
۸۴	روسیه
۸۶	نتیجه‌گیری

فصل سوم

۸۷	تفکر راهبردی و برنامه‌ریزی سناریو
۸۷	مقدمه
۸۸	آینده‌پژوهی
۹۲	برنامه‌ریزی راهبردی
۹۷	برنامه‌ریزی راهبردی در برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای
۱۰۰	رابطه بین برنامه‌ریزی راهبردی و برنامه‌ریزی سناریو
۱۰۳	برنامه‌ریزی راهبردی مبتنی بر سناریو
۱۰۶	به کارگیری نظریه در برنامه‌ریزی سناریو
۱۰۸	نتیجه‌گیری

فصل چهارم

۱۱۱	سناریونویسی در عمل
۱۱۱	مقدمه
۱۱۲	تشریح مهم‌ترین واژه‌های سناریونگاری
۱۱۲	عوامل کلیدی
۱۱۲	نیروهای پیشران
۱۱۳	عدم قطعیت‌های حساس

۱۱۴	منطق سناریو
۱۱۴	طرح‌ها
۱۱۵	وضعیت پایانی
۱۱۵	تمرکز تصمیم‌گیری
۱۱۶	ماتریس سناریو
۱۱۷	ساختن روایت‌ها
۱۱۸	رویکردهای سناریونگاری
۱۱۹	پارادایم اکتشافی
۱۱۹	پارادایم هنجاری
۱۲۳	رویکرد منطق شهود
۱۲۳	رویکرد عدم قطعیت‌های حرارت
۱۲۴	گام‌های رویکرد عدم قطعیت‌ها: حرارت بر اساس روش شوارتز
۱۲۵	تدوین سناریو
۱۲۶	تکنیک‌های مختلف برای نوشتن سناریو
۱۲۷	پویای رسانه‌ای
۱۲۸	تحلیل محتوا
۱۲۸	نظرخواهی‌های دلفی
۱۲۹	نظرسنجی‌ها
۱۲۹	ساخت رویداد آینده
۱۳۰	تحلیل تأثیر متقابل (CIM)
۱۳۱	نوشتن سناریو از طریق ماتریسی
۱۳۳	ابزارها و نرم‌افزارهای سناریونویسی
۱۳۳	نرم‌افزار میک مک
۱۳۶	نرم‌افزار سناریوویزارد
۱۳۸	نرم‌افزار کمیونیتی ویز
۱۴۱	نرم‌افزار اینونشن تومارو
۱۴۴	نرم‌افزار ایندکس
۱۴۸	نرم‌افزار آی پلیس ۳
۱۵۰	نتیجه‌گیری

فصل پنجم

۱۵۳	سناریوهای توسعه فضایی - کالبدی شهر «بوکان»
۱۵۳	مقدمه
۱۵۵	روند تاریخی رشد و توسعه فضایی - کالبدی شهر بوکان
۱۵۵	تدوین سناریوهای توسعه فضایی - کالبدی شهر بوکان
۱۵۶	مشخص کردن موضوع اصلی سناریو
۱۵۶	شناسایی نیروهای کلیدی در توسعه فضایی - کالبدی شهر بوکان در آینده
۱۵۸	عوامل کلیدی - در سطح محلی (محدوده و حریم شهر)
۱۵۸	عوامل پیرامونی سیستم (سطح ناحیه و منطقه)
۱۶۰	عوامل بیرونی سیستم (سطح ملی و بین‌المللی)
۱۶۲	مشخص کردن نیروهای پیرامون توسعه فضایی - کالبدی شهر بوکان
۱۶۹	طبقه‌بندی مهم‌ترین عوامل کلیدی و نیروها: بیش‌تر بر اساس تأثیر و عدم قطعیت
۱۷۰	انتخاب منطق سناریوها
۱۷۵	سناریوهای توسعه فضایی - کالبدی شهر بوکان
۱۷۶	سناریو ۱، توسعه فضایی هماهنگ با معیارهای فرمان‌دهی و نظارت
۱۷۷	سناریو ۲، توسعه فضایی شهر با همان روند کنونی (شکل خطی و پراکنده)
۱۷۸	سناریو ۳، توسعه فضایی شهر به صورت آشفته و پراکنده
۱۸۱	نتیجه‌گیری

بخش آخر

۱۸۷	کتابنامه
-----	----------

پیشگفتار

انسان مدام به دنبال شیوه‌ها و رویکردهای نوین جهت برنامه‌ریزی و به تبع آن برنامه‌ریزی برای آینده بوده و هست. در یونان باستان از طریق معابد و پرستشگاه‌ها در مورد آینده و پیش‌بینی رخدادهای آتی تصمیم گرفته می‌شد. کم‌کم با گذشت زمان، تفکر به آینده و آینده‌پژوهی به دانشی نوین در محافل قدیم و تصمیم‌گیری تبدیل شد؛ به گونه‌ای که در سده گذشته، آینده‌پژوهی بیشتر مورد توجه در کار تصمیم‌گیری، مدیریت و برنامه‌ریزی قرار گرفت. به همین منظور ابزارها و روش‌های برنامه‌ریزی در این زمینه نیز مطرح شد که از آن میان می‌توان به برنامه‌ریزی استراتژیک، مدیریت آینده و برنامه‌ریزی سناریو اشاره کرد. در واقع نیمه دوم قرن گذشته، نقطه عطفی در مفهوم و روش برنامه‌ریزی بود. قبل از این زمان، برنامه‌ریزی به‌طور عام مبتنی بر جریانات و احوالات یک مسئله در گذشته بود و پیش‌بینی کردن، اساس فرآیند برنامه‌ریزی را تشکیل می‌داد؛ اما در اوایل دهه ۱۹۷۰ برنامه‌ریزی وارد مرحله جدیدی شد که پیش‌بینی کردن، کارآیی و قابلیت خود را از دست داد و این نیز همان نخواهد بود که تصور می‌شد. این چرخش مهم در برنامه‌ریزی، نتیجه تغییرات و تحولات سه دهه آخر نیمه دوم قرن بیستم در همه عرصه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و فناوری بود. تغییرات بنان سریع و آنی اتفاق می‌افتاد که آنچه در زمان تدوین برنامه پیش‌بینی می‌شد با آنچه در آینده اتفاق می‌افتاد، بسیار متفاوت بود. به همین دلیل برنامه‌ریزی سناریو یا سناریونویسی به عنوان ابزاری قوی در برنامه‌ریزی راهبردی در شرایطی با عدم قطعیت بالا وارد عرصه مدیریت و برنامه‌ریزی شد. در واقع برنامه‌ریزی مبتنی بر سناریو، یک ابزار برنامه‌ریزی استراتژیک کارآبرای برای برنامه‌ریزی بلندمدت در شرایط عدم قطعیت است.

هدف اصلی سناریو بالا بردن کارآیی و کیفیت برنامه‌ریزی‌ها در شرایط عدم قطعیت در آینده است. پیچیدگی و افزایش عدم قطعیت در محیط‌های شهری و منطقه‌ای در چند دهه گذشته

موجب شده تا برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران در چنین شرایطی به برنامه‌ریزی سناریو روی آورند. انطباق‌پذیری روش‌های آینده‌شناسی در برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، رویکردی جامع و خیلی دقیق را به‌سوی یک مدیریت شهری و منطقه‌ای راهنمایی می‌کند که بیشتر بر روی درون‌یابی، مشارکت و سازگاری استوار است. با توجه به اینکه نظام برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای در ایران همچنان به شیوه‌ای سنتی مبتنی بر تحلیل گذشته به‌عنوان چراغ راه آینده و بر رویکرد پیش‌بینی استوار است - ازجمله طرح‌های جامع توسعه شهری - ضروری است تا روش‌ها و ابزارهای نوین در برنامه‌ریزی، معرفی و بکار گرفته شود که برنامه‌ریزی سناریو یکی از این رویکردهای نوین در برنامه‌ریزی، مدیریت شهری و منطقه‌ای بشمار می‌رود. هرچند در سال‌های اخیر بخشی از شرح خدمات طرح‌های آمایش‌اشان‌ها به آینده‌پژوهی و سناریونگاری اختصاص پیدا کرده است، اما رویکرد برنامه‌ریزی مبتنی بر سناریو هنوز نتوانسته به‌صورت گفتمان در محافل علمی، دانشگاهی و مراکز برنامه‌ریزی مطرح و عمیقیت پیدا کند و هنوز رویکرد و گفتمان حاکم در برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای رویکرد سنتی و بر پایه پیش‌بینی، تحلیل روندهای گذشته است. کتاب حاضر کوششی است برای معرفی رویکرد و روش برنامه‌ریزی سناریو در مطالعات شهری و منطقه‌ای که در آن استفاده از روش سناریونویسی در مطالعات شهری و منطقه‌ای، مبانی و مفاهیم برنامه‌ریزی سناریو، تاریخچه، تجارب موفق، ابزارها و روش‌های تدوین سناریو بررسی شده است.

این کتاب شامل پنج فصل است. فصل اول به چرایی استفاده از برنامه‌ریزی سناریو در فرآیند تهیه برنامه‌های عمرانی و خدماتی در سطح شهر و منطقه اشاره می‌کند؛ که در آن مدیریت تغییرات، تحلیل روندها، ضرورت دوری از برنامه‌ریزی سنتی و به‌کارگیری رویکرد سناریونویسی در فرآیند تهیه برنامه‌های توسعه شهری و منطقه‌ای، بحث شده است.

فصل دوم به تعاریف، تاریخچه، زمینه‌ها و تجارب برنامه‌ریزی سناریو می‌پردازد. در این فصل ابتدا تعاریفی متفاوت از اندیشمندان مختلف از سناریو و برنامه‌ریزی سناریو ارائه شده است. سپس به تاریخچه استفاده از روش سناریونویسی در شرکت‌ها و سازمان‌ها پرداخته و تجارب کشورهای مختلف دنیا در زمینه استفاده از سناریونویسی در برنامه‌ریزی منطقه‌ای و آمایش سرزمین معرفی شده است.

فصل سوم کتاب به بررسی ارتباط بین تفکر راهبردی و برنامه‌ریزی سناریو می‌پردازد. در واقع برنامه‌ریزی مبتنی بر سناریو روشی کارآ در تفکر راهبردی محسوب شده و در این فصل این

ارتباط به‌خوبی روشن شده و نشان می‌دهد که این دو مفهوم چگونه مکمل یکدیگرند.

فصل چهارم به برنامه‌ریزی سناریو در عمل می‌پردازد که تعریف مهم‌ترین واژگان کاربردی در سناریونویسی، معرفی روش‌های عملی، ابزارها و نرم‌افزارهای مربوطه از جمله موارد مهم در این فصل محسوب می‌شوند.

فصل پنجم کتاب به تدوین سناریوها و معرفی روش تهیه سناریوهای توسعه فضایی کالبدی شهر بوکان می‌پردازد. در این فصل با استفاده از روش شوارتز، سناریوهای توسعه کالبدی شهر بوکان برای بیست سال آینده تهیه شده است که به‌عنوان یک تجربه عملی که تاکنون کمتر در ادبیات علمی برنامه‌ریزی شهری ایران انجام شده، می‌تواند مورد استفاده محققان و دانشجویان برای انجام پروژه‌های تحقیقاتی قرار گیرد.

این کتاب برای برنامه‌ریزان، تصمیم‌گیرندگان بخش خصوصی و دولتی در عرصه برنامه‌ها و طرح‌های عمرانی ملی، منطقه‌ای، شهری، قابل استفاده است. همچنین برای دانشجویان رشته‌های مدیریت شهری، جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، شهرسازی، آمایش سرزمین، محیط‌زیست، آینده‌پژوهی و افرادی که علاقه‌مند به ساختن برنامه‌ریزی و آینده‌پژوهی در برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای هستند توصیه می‌شود.

در پایان لازم است از آقای دکتر خاکپور رئیس مرکز پژوهش‌های شورای اسلامی و رئیس انتشارات شورای اسلامی شهر مشهد که زحمت چاپ و ویرایش تخصصی این اثر را کشیده‌اند، تشکر و قدردانی شود. همچنین از آقای اسفندیار محرابی که زحمات بی‌شماره‌اش در تهیه کتاب را تقبل فرموده‌اند نیز سپاسگزاریم. در نهایت این نکته یادآوری می‌شود که این سند نشان چشم‌به‌راه نظرات و انتقادات سازنده اساتید، صاحب‌نظران، محققان و دانشجویان گرامی در ویرایش‌های بعدی هستند.

دکتر محمدرحیم رهنما

دانشیار دانشگاه فردوسی مشهد

ایوب معروفی

دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی شهری دانشگاه شهید بهشتی